Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne
2025, nr 1 (14), s. 25–35

https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10–15804/pom
DOI: 10.15804/PPUSI.2025.1.02

Лозинська Тамара
кафедра публічного управління та адміністрування
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: 0000-0003-2858-9374
tamara.lozynska@pdaa.edu.ua

Роменська Таїсія
кафедра публічного управління та адміністрування
Полтавський державний аграрний університет
https://orcid.org/0009-0005-9066-9940
taisiia.romenska@pdaa.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: УКРАЇНА І ПОЛЬЩА

Анотація: Із використанням розвідувальних досліджень і компаративного аналізу отримано результати щодо виявлення схожості та відмінності систем соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні та Республіці Польща. Розглянуто причини трансформації відповідної державної політики. Встановлено, що правове унормування захисту осіб з інвалідністю має багато спільного в обох країнах. Конституції України та Польщі закріплюють гарантію соціальної недискримінації, зокрема і за фізичними ознаками. Організаційна складова інституційного забезпечення реалізації державної соціальної політики має свої національні особливості, але при цьому установи, що надають соціальну допомогу людям з інвалідністю, виконують приблизно однаковий перелік функцій. Зазначається, що трансформація державної соціальної політики по відношенню до людей з інвалідністю здійснюється в країнах в межах єдиного підходу – поступової відмови від соціально-медичної парадигми підтримки осіб з інвалідністю на користь парадигми визнання однаковості їх прав з правами інших людей. Звертається увага, що трансформація державної соціальної політики у напрямі створення умов для реалізації людям з інвалідністю своїх прав потребує вирішення ряду складних завдань: забезпечення інклюзивного навчання, професійної реабілітації, захисту політичних прав, працевлаштування, а відповідно, і розвиток соціального підприємництва, тощо. Порівняння динаміки зміни кількості людей з інвалідністю в Україні та Польщі дозволяє констатувати, що головною відмінністю України є зростання чисельності цивільного населення, яке отримало каліцтво унаслідок воєнних дій, що ведуться Росією на території України. Безумовно зростає і чисельність військових, що отримали фізичні ураження в ході бойових зіткнень. Продовження війни суттєво ускладнює виконання державою соціальних гарантій через стрімке зростання бюджетного дефіциту. В Україні проблему складають і суспільні відносини щодо людей з фізичними вадами, у межах яких помітною є як відверта дискримінація, так і буденна байдужість. Для прискорення трансформації державної соціальної політики обґрунтована доцільність впровадження ряду заходів: а) більш чіткий розподіл функцій щодо підтримки осіб з інвалідністю між основними суспільними акторами – інститутами держави, суб'єктами бізнесу та громадянськими організаціями; б) сприяння розвитку соціального підприємництва; в) формування не лише суспільної толерантності по відношенню до осіб з інвалідністю, а й створення атмосфери доброзичливості та благодійності; г) створення цифрової інфраструктури для полегшення соціалізації людей з інвалідністю.

Ключові слова: концепція, підтримка, право, інвалідність, медична модель, соціалізація, інтеграція, соціальна ізоляція, законодавство

TRANSFORMATION OF STATE POLICY OF SOCIAL PROTECTION OF PEOPLE WITH DISABILITIES: UKRAINE AND POLAND

Abstract: Using exploratory research and comparative analysis, the results were obtained to identify similarities and differences in the systems of social protection of persons with disabilities in Ukraine and the Republic of Poland. The reasons for the transformation of the relevant state policy were considered. It was established that the legal regulation of the protection of persons with disabilities has much in common in both countries. The Constitutions of Ukraine and Poland enshrine a guarantee of social non-discrimination, including on the basis of physical characteristics. The organizational component of institutional support for the implementation of state social policy has its own national characteristics, but at the same time, institutions providing social assistance to people with disabilities perform approximately the same list of functions. It is noted that the transformation of state social policy towards people with disabilities is being carried out in countries within the framework of a unified approach – a gradual rejection of the socio-medical paradigm of supporting people with disabilities in favor of the paradigm of recognizing the equality of their rights with the rights of other people. It is noted that the transformation of state social policy in the direction of creating conditions for people with disabilities to realize their rights requires solving a number of complex tasks: ensuring inclusive education, professional rehabilitation, protection of political rights, employment, and, accordingly, the development of social entrepreneurship, etc. A comparison of the dynamics of changes in the number of people with disabilities in Ukraine and Poland allows us to state that the main difference in Ukraine is the increase in the number of civilians who have been injured as a result of military operations conducted by Russia on the territory of Ukraine. The number of military personnel who have been physically injured during combat operations is also certainly increasing. The continuation of the war significantly complicates the state's implementation of social guarantees due to the rapid growth of the budget deficit. In Ukraine, social relations towards people with physical disabilities are also a problem, within which both open discrimination and everyday indifference are noticeable. In Ukraine, the problem is also social relations towards people with physical disabilities, within which both open discrimination and everyday indifference are noticeable. To accelerate the transformation of state social policy, the feasibility of implementing a number of measures is justified: a) a clearer division of functions regarding the support of persons with disabilities between the main social actors – state institutions, business entities and civil organizations; b) promoting the development of social entrepreneurship; c) forming not only social tolerance towards persons with disabilities, but also creating an atmosphere of goodwill and charity; d) creation of digital infrastructure to facilitate the socialization of people with disabilities.

Keywords: concept, support, law, disability, medical model, socialization, integration, social isolation, legislation

TRANSFORMACJA POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY SOCJALNEJ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH: UKRAINA I POLSKA

Streszczenie: Wykorzystując badania eksploracyjne i analizę porównawczą, uzyskano wyniki pozwalające na identyfikację podobieństw i różnic w systemach zabezpieczenia społecznego osób niepełnosprawnych na Ukrainie i w Rzeczypospolitej Polskiej. Rozważono przyczyny transformacji polityki państwa w tym zakresie. Ustalono, że regulacje prawne dotyczące ochrony osób niepełnosprawnych mają wiele wspólnego w obu krajach. Konstytucje Ukrainy i Polski gwarantują niedyskryminację społeczną, w tym ze względu na cechy fizyczne. Komponent organizacyjny instytucjonalnego wsparcia realizacji państwowej polityki społecznej ma swoje własne ogólnokrajowe cechy, ale jednocześnie instytucje zapewniające pomoc społeczną osobom niepełnosprawnym realizują w przybliżeniu ten sam zestaw funkcji. Należy zauważyć, że transformacja państwowej polityki społecznej wobec osób niepełnosprawnych odbywa się w ramach jednolitego podejścia – stopniowego odchodzenia od paradygmatu społeczno-medycznego wspierania osób niepełnosprawnych na rzecz paradygmatu uznawania równości ich praw z prawami innych osób. Należy zauważyć, że transformacja państwowej polityki społecznej w kierunku tworzenia warunków umożliwiających osobom niepełnosprawnym realizację ich praw wymaga rozwiązania szeregu złożonych zadań: zapewnienia edukacji włączającej, rehabilitacji zawodowej, ochrony praw politycznych, zatrudnienia, a co za tym idzie, rozwoju przedsiębiorczości społecznej itp. Porównanie dynamiki zmian liczby osób niepełnosprawnych na Ukrainie i w Polsce pozwala stwierdzić, że główną różnicą na Ukrainie jest wzrost liczby niepełnosprawnych cywilów w wyniku działań wojennych prowadzonych przez Rosję na terytorium Ukrainy. Niewątpliwie wzrasta liczba żołnierzy, którzy odnieśli obrażenia fizyczne w trakcie działań bojowych. Dalsza wojna znacznie utrudnia realizację gwarancji socjalnych przez państwo ze względu na szybki wzrost deficytu budżetowego. Na Ukrainie problemem są również stosunki społeczne z osobami niepełnosprawnymi fizycznie, w których zauważalna jest zarówno otwarta dyskryminacja, jak i codzienna obojętność. Aby przyspieszyć transformację państwowej polityki społecznej, udowodniono wykonalność wdrożenia szeregu środków: a) wyraźniejszy podział funkcji w zakresie wsparcia osób niepełnosprawnych pomiędzy głównymi aktorami społecznymi – instytucjami państwowymi, podmiotami gospodarczymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego; b) wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej; c) kształtowanie nie tylko postawy tolerancji społecznej wobec osób niepełnosprawnych, ale także tworzenie atmosfery życzliwości i miłosierdzia; d) tworzenie infrastruktury cyfrowej ułatwiającej socjalizację osób niepełnosprawnych.

Słowa kluczowe: koncepcja, wsparcie, prawo, niepełnosprawność, model medyczny, socjalizacja, integracja, izolacja społeczna, ustawodawstwo

Вступ

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності переформатування державної політики соціального захисту людей з інвалідністю згідно правозахисної парадигми, детермінованої європейською політикою та практикою, а також наслідками військової агресії Росії на території України. Актуальність предмету дослідження обумовлюється недосконалістю чинної моделі соціального захисту осіб з інвалідністю в межах соціально-медичної парадигми, що приводить до порушення прав відповідної категорії людей, погіршення їх матеріального забезпечення та поглиблення соціальної сегрегації. Мета статті – порівняння системи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні та Польщі для виявлення можливості впровадження кращих практик; встановлення основних причин неналежного захисту людей з інвалідністю та обґрунтування заходів поліпшення державної політики їх соціального захисту.

До складу завдань дослідження входили: систематизація причин та обґрунтування закономірності формування правозахисної парадигми державної політики соціальної підтримки осіб з інвалідністю; порівняння систем соціальної підтримки осіб з інвалідністю в Україні та Польщі за основними елементами; окреслення проблем реалізації державної політики соціального захисту людей з інвалідністю та розроблення пропозицій з її удосконалення.

Методологічну основу дослідження складає антропоцентризм – «…концепція, згідно з якою людина є центром і метою всього, що відбувається у світі» (Енциклопедія сучасної України, 2014). Через призму цієї концепції було застосовано метод аналізу документів для опису складових державної соціальної політики та їх загального оцінювання. У процесі дослідження політики завжди в нагоді стає діалектичний метод, який дозволяє розглядати її як результат розвитку, оновлення, єдності та боротьби протилежностей. Метод структурно-функціонального аналізу використано в дослідженні систем соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Компаративний аналіз сприяв виявленню особливостей функціонування систем соціального забезпечення людей з інвалідністю. Методи структурно-функціонального та компаративного аналізу є базовими у даному дослідженні.

Статистичні дані щодо людей з інвалідністю в Україні

Окремі люди від народження або в процесі перебігу життєвих подій можуть отримати фізичні чи психічні вади (дисфункції організму), що переводить їх до категорії людей з інвалідністю та суттєво погіршує соціальне благополуччя і задоволеність життям. Зростання частки людей з інвалідністю обумовлюється різними причинами, а найбільш загрозливою з них є війна. Кількісне розширення групи людей з інвалідністю в суспільстві поглиблює його соціальну стратифікацію за економічною, політичною та професійною ознаками. Така соціальна диференціація суспільства несе в собі загрози конфліктності, руйнування соціальної згуртованості, зниження рівня життя і вимагає розроблення спеціальної державної політики, спрямованої на підтримку уразливих груп населення. Доступні у даний час для аналізу офіційні статистичні дані не відображають з достатньою точністю загальну демографічну ситуацію, а також ситуацію з травматизмом, фізичними ураженнями унаслідок війни, вродженими фізичними вадами. Воєнні дії не дозволяють, починаючи з 2014 р., провести належний облік населення на окупованих територіях, виявити кількість людей, що були вивезені окупаційною владою чи самостійно виїхали до Росії, встановити точно кількість мігрантів до країн Європи, оскільки вона не співпадає з кількістю перетинів кордону. Воєнний стан унеможливлює проведення перепису населення, який є основним джерело отримання релевантної інформації щодо чисельності різних соціальних груп населення, зокрема людей з інвалідністю. Тому наведені в табл. 1 дані динаміки чисельності осіб з інвалідністю мають орієнтовний характер.

На тлі загального зростання в Україні чисельності населення з інвалідністю звертає на себе увагу тенденція до скорочення кількості дітей, які мають інвалідність та потребують забезпечення технічними засобами реабілітації. Відповідна динаміка пояснюється двома основними причинами:

- вивезенням дітей з України з початку повномасштабної фази війни з Росією. За даними дослідження Центру економічної стратегії на початок 2024 р. у структурі населення, що виїхало за межі країни, діти складали біля 30% (Центр економічної стратегії, 2025);

- скорочуванням народжуваності, яка і до війни мала спадну динаміку. Так, частка дітей віком до 5 років, які виїхали за кордон, становить всього 6% (Центр економічної стратегії, 2025).
- скорочуванням народжуваності, яка і до війни мала спадну динаміку. Так, частка дітей віком до 5 років, які виїхали за кордон, становить всього 6% (Центр економічної стратегії, 2025).

Питання повернення біженців з дітьми (серед яких є і ті, що мають інвалідність) до України та формування по відношенню до них соціальної політики є окремим предметом дослідження і винесено за рамки цієї статті, оскільки стосується не лише політики захисту, а й політики повернення біженців.

Динаміка інвалідизації дорослого населення, зокрема учасників бойових дій, не може не вплинути на зміну політики їх соціального захисту, оскільки наслідками масового каліцтва людей стають суттєве обмеження їх економічної активності, погіршення соціальної інтеграції, міжособистісних стосунків, що торкається не лише людей з інвалідністю, а й їх сімей. Хоча офіційна і досить приблизна статистика показує, що число осіб з інвалідністю в Україні становить близько 10%, насправді їх чисельність набагато більша, бо у період дії воєнного стану отримання статусу особи з інвалідністю (особливо для чоловіків) дуже ускладнилося. Зазначимо, що під час війни ситуація з інвалідністю є досить динамічною і травмованість населення (як військового, так і цивільного) зростає щодня, з кожною новою атакою на фронті і з кожним новим обстрілом населених пунктів. Так, унаслідок ракетного удару по центру м. Суми 13 квітня 2025 р. загинуло 35 людей і 129 осіб отримали поранення різного ступеня тяжкості. Очевидно, що частина з них отримає інвалідність, тож кількість таких людей в Україні буде лише зростати, що актуалізує питання соціальної реабілітації людей з інвалідністю та їх мотивації до самостійного опікування власним благополуччям через надмірне соціальне навантаження на бюджет.

Статистика інвалідності в Польщі: порівняння з Україною

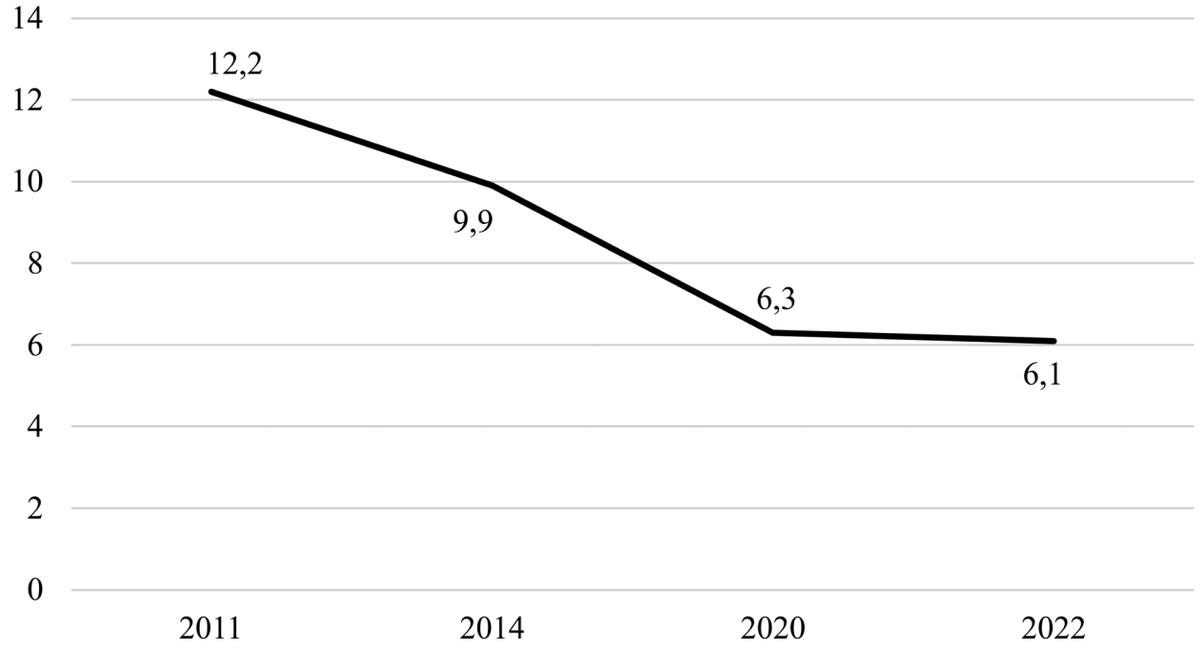
Дослідники різних аспектів інвалідності в Польщі, включно з аналізом державної політики їх соціального забезпечення, так само, як і в Україні, відмічають: а) високу динамічність показників щодо чисельності людей з інвалідністю; б) ймовірність (приблизність) показників, отриманих різними дослідниками в різні періоди часу з використанням неідентичних методів дослідження.

Таблиця 1. Динаміка чисельності осіб з інвалідністю в Україні, 2014–2023 рр.

Групи осіб з інвалідністю	Роки							2014–2023,%
	2014	2015	2020	2021	2022	2023	2024	
Усього людей з інвалідністю, тис. осіб	2831,7	2568,5	2703,0	2724,1	2725,8	2721,7	2994,0	105,5
з них діти з інвалідністю	168,3	151,1	163,9	162,9	162,2	156,0	159,1	94,5
Особи з інвалідністю, які потребують ТЗР, тис. осіб	548,5	582,1	620,8	611,0	591,8	630,2	698,5	127,3
з них: діти до 18 років	87,5	100,2	95,9	88,7	80,4	77,9	78,7	89,9
учасники АТО	н. д.	н. д.	1,4	1,5	1,8	2,4	2,6	185,7 (до 2020 р.)
Кількість людей з інвалідністю до загальної чисельності населення, %	6,2	5,9	6,5	6,6	6,6	8,0	9,9	x

Джерело: розраховано за даними статистичного збірника «Соціальний захист населення» (2014–2022), Міністерства фінансів України (2014–2022), інституту демографії (2024).

Рис. Динаміка чисельності людей з інвалідністю в Польщі, 2011–2022 рр.

Джерело: побудовано за даними I. Dabrowska (2022).

Звернемося до даних І. Дамбровскі (Dabrowska, 2022) та М. Стойко і Д. Зуховської-Скиби (Stojkow, Żuchowska-Skiba, 2017, с. 148), які відображають ці розбіжності. М. Стойко і Д. Зуховська-Скиба (2017, с. 148) зазначають, що у вибірці, яка була сформована для обстеження в 2011 році відсоток людей з інвалідністю був таким же, як і в 2015 році (10,1%), хоча частки людей з різними ступенями інвалідності дещо відрізнялися. Дані І. Домбровскі (2022) свідчать, що вже в 2014 році питома вага людей з інвалідністю в Польщі скоротилася проти 2011 року на 2,3% і продовжувала скорочуватися до 2022 р. (рис. 1).

У Польщі використовуються підходи до визначення ступеня інвалідності людини, схожі з українською практикою. В обох країнах чітко вирізняють дві групи населення з інвалідністю, стосовно яких використовують різні заходи соціальної політики: 1) діти; 2) дорослі. Щоправда, у Польщі дорослі – це люди старші 16 років, а в Україні – старші 18 років. Відрізняються й інші параметри встановлення інвалідності дітям (табл. 2).

Для отримання статусу дитини з інвалідністю в Польщі необхідно, щоб виконувалися усі три умови, зазначені в табл. 2, а діти з інвалідністю мають однакові права, незалежно від ступеня ураження, і однаковий захист до досягнення ними 16 років (Як оформити інвалідність у Польщі, 2025).

В Україні статус дитини з інвалідністю може переглядатися лікарсько-консультаційною комісією (ЛКК) з метою встановлення таким дітям категорії «дитина з інвалідністю підгрупи А» і в такому разі оформляється новий медичний висновок про дитину з інвалідністю віком до 18 років (Встановлення статусу людини з інвалідністю, 2025), який дозволяє сім'ям, де перебувають ці діти, отримувати більшу допомогу від держави.

Інвалідність дорослих людей у Польщі встановлюється при нездатності людини в повній мірі виконувати свої повсякденні обов'язки в порівнянні з тими особами, які не мають проблем зі здоров'ям, і які перебувають у подібних соціальних умовах. Рівень неможливості виконання таких ролей обумовлює визначення ступеня інвалідності – значний; помірний; легкий. В Україні тяжкість порушення фізичного і/або психічного стану людини впливає на присвоєння груп інвалідності: 1, 2 або 3.

Таблиця 2. Встановлення інвалідності для дітей в Польщі та Україні: порівняння

Параметри встановлення інвалідності	Польща (до 16 років)	Україна (до 18 років)
1. Підстави для встановлення інвалідності	• Порушення фізичного та/або психічного здоров'я; • Очікування, що наявні порушення триватимуть не менше 12 місяців; • ДИтині потрібен догляд і допомогу в задоволенні основних життєвих потреб, що перевищують рівень догляду і підтримки, необхідних дітям того ж віку без відповідних порушень здоров'я.	Стійкі обмеження життєдіяльності
2. Наявність градації (встановлення категорій, груп)	Відсутня	а) «дитина з інвалідністю» – встановлюється на підставі помірної та середньої міри втрати здоров'я (1 і 2 ступені вираження стійких порушень функцій організму); б) «дитина з інвалідністю» підгрупи А – встановлюється на підставі виключно високої міри втрати здоров'я (3 і 4 ступені вираження стійких порушень функцій організму)
3. Критерії віднесення до різних категорій дітей з інвалідністю	Відсутні	I ступінь – незначні порушення II ступінь – помірні порушення III ступінь – виражені порушення IV ступінь – значно виражені порушення
4. Суб'єкт присвоєння статусу дитини з інвалідністю	Комісії по оцінці інвалідності (Zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności)	Лікарсько-консультаційні комісії (ЛКК)

Джерело: складено за [8; 9].

Не зважаючи на скорочення кількості людей з інвалідністю у Польщі, фахівцями прогнозується погіршення динаміки через старіння населення (Dabrowska, 2022). Отже, і в Польщі, і в Україні уряди вимушені будуть більше уваги приділяти політиці соціального захисту таких людей, що вимагатиме її трансформації.

Трансформація політики: від захисту інвалідів до підтримки людини

Тривале функціонування медичної моделі державної політики соціального захисту людей, які з дитинства чи протягом життя отримали різні ураження організму, обумовило виникнення ряду негативних наслідків, до яких відносять:

- виникнення культури патерналізму;
- сприйняття інвалідності як соціальної патології, неповноцінності особи;
- формування по відношенню до інвалідів наративу благодійності, а не партнерства;
- соціальна ізоляція людей з інвалідністю;
- обмеження можливості для працевлаштування та породження утриманства;
- поширення по відношенню до людей з інвалідністю почуття зверхності (соціального шовінізму).

Про це пишуть А. Соцька (2022, с. 53), З. Глаб (2020, с. 338), М. Стойко і Д. Зуховська-Скиба (2017, с. 158), А. Льовочкіна (2016, с. 38), звертаючи увагу не лише на різницю в моделях підтримки осіб з інвалідністю, а й на умови і можливості застосування різних способів інтеграції в суспільство таких людей. В Україні в умовах воєнного стану, соціальна інтеграція осіб з інвалідністю, зокрема їх працевлаштування, буде лише загострюватися, оскільки кількість таких людей зростає, тому завданням держави стає не лише надання соціаль-

них виплат, а й сприяння максимально можливій економічній самостійності осіб з інвалідністю. Вирішення цього завдання спирається на чинну законодавчу базу, сформовану на принципах, закладених у Конвенції про права осіб з інвалідністю ООН (КПІ ООН), яку Україна підписала в 2008 році. До основних законів, які захищають права осіб з інвалідністю в Україні, можна віднести: Кодекс законів про працю України, Закони України «Про зайнятість населення» (2012), «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991), «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2005).

Попри постійну роботу уряду та парламенту України над удосконаленням законодавства щодо соціального захисту людей з інвалідністю з метою його гармонізації із законодавством Європи, слід звернути увагу на відсутність у чинному законодавстві важелів впливу на роботодавців щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. Умови воєнного стану і зростання напруженості з забезпеченням підприємств робочою силою прискорили внесення змін до деяких законів України щодо захисту соціальних, трудових та інших прав фізичних осіб та спрощення обліку робочих місць для осіб з інвалідністю. Зростання в Україні кількості людей, травмованих унаслідок воєнних дій, поступово змінюють ставлення суспільства до них: у громадах створюються Центри соціальної реабілітації учасників бойових дій, зокрема з тяжкими пораненнями; індивідуальну психологічну допомогу надають медики-волонтери; громадські організації працюють не лише з УБД, а й з їх оточенням, навчаючи близьких людей методам комунікації і допомоги людям, які отримали військові травми.

Польські дослідниці також відмічають, що після ратифікації Конвенції ООН про права людини у 2012 році, можна побачити, що особи з інвалідністю стали менш соціально пригніченими, більш відкритими до суспільства (Stojkow, Żuchowska-Skiba, 2017, s. 158). Авторки роблять висновок, що самоізоляція інвалідів повільно порушується і прискорюється їх соціальна інтеграція. Не зважаючи на те, що політика соціальної підтримки осіб з інвалідністю в Польщі спонукає їх до працевлаштування, вона також ставить певні умови до підприємців:

- людина з інвалідністю не може працювати більше 8 годин на день і 40 годин на тиждень;
- тривалість робочого часу осіб з II та III ступенями інвалідності не може перевищувати 7 годин на день і 35 годин на тиждень;
- особа з інвалідністю не може бути залучена до роботи у нічний або надурочний час і має право на додаткову перерву в роботі для фізичних вправ або відпочинку;
- застосування норм робочого часу не може призводити до зменшення розміру оплати праці.

Однак, експерти Світового банку розглядають подібну політику як дискримінаційну, оскільки частина людей з інвалідністю є самозайнятими і по відношенню до них не діє більша частина державних преференцій. Це зауваження варте уваги, оскільки воно є свідченням реальної зміни політики по відношенню до людей з інвалідністю. Як відмічають Л. Байда та інші (201, с. 30), у певні історичні періоди людей з інвалідністю позбувалися, знищували; виключали з життя суспільства; їх насильно піддавали стерилізації; вони були об'єктами глузування; їх примусово відправляли у закриті заклади та психіатричні лікарні; згодом висловлювали співчуття та піклування, лікували, навчали. Але лише в останні роки у міжнародному співтоваристві відбувається зміна ставлення до людей з інвалідністю у напрямі забезпечення рівності та повної їх участі у суспільному житті. Існуючі донедавна концепції державної політики, відповідно до яких особи з інвалідністю у першу чергу потребували лікування, соціального захисту і благодійності, у даний час замінюються концепцією захисту прав людей з інвалідністю. Конвенція ООН про права інвалідів, ратифікована Україною в 2009 р., визнає інвалідність правовою проблемою; визнає і поважає інвалідність людини у контексті людського розмаїття; покладає відповідальність на суспільство і уряди за забезпечення політичного, правового, соціального та фізичного середовища підтримки прав людини та включення людей з інвалідністю у суспільне життя.

Державна політика соціальної підтримки людей з інвалідністю в Україні реалізується за участі інститутів державної влади, місцевого самоврядування, приватного сектора та громадянського суспільства, які мають як різні, так і подібні функції (табл. 3), що породжує певну невизначеність та безвідповідальність суб'єктів відповідної політики.

Болючим питанням залишається ефективність, а точніше, неефективність політики соціальної підтримки осіб з інвалідністю, що спонукає їх до об'єднання в громадські організації з метою захисту своїх прав. Наприклад, потужною організацією, яка бере участь у формуванні та реалізації державної політики соціального захисту людей з інвалідністю, є Національна Асамблея людей з інвалідністю України (НАІУ) – вона об'єднує 120 національних та регіональних громадських організацій людей з інвалідністю (НАІУ, 2025). Перелік основних завдань НАІУ, розміщений на офіційному сайті організації, підтверджує, що інститути громадянського суспільства, які об'єднують людей з інвалідністю та членів їх сімей, намагаються компенсувати неефективність державної політики у частині захисту прав осіб з інвалідністю. До таких завдань віднесено:

- адвокація прав людей з інвалідністю;
- надання юридичних консультацій та інституційної підтримки;
- проведення тренінгів та навчань;
- забезпечення гуманітарною допомогою;
- вивчення міжнародного досвіду у сфері соціальної та правової захищеності людей з інвалідністю;
- розроблення та надання державним інститутам пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Умови захисту прав людей з інвалідністю під час війни суттєво погіршилися, у зв'язку з чим ще в 2022 р. було проведене спеціальне засідання круглого столу в Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: «Проблеми, з якими стикаються особи з інвалідністю під час війни, та шляхи їх вирішення» (Стенограма, 2022). Низка висвітлених на засіданні проблем не знайшли вирішення і в 2025 році, серед них:

- офіційні дані щодо інвалідності не враховують кількість поранених, що проходять

Таблиця 3. Основні суб'єкти державної політики соціального захисту людей з інвалідністю в Україні

Суб'єкти державної політики	Завдання
Міністерство соціальної політики України	• Сприяння інклюзії людей з інвалідністю в суспільне життя; • забезпечення ефективності пенсійного і соціального страхування; • сприяння активному довголіттю; • спрощення та цифровізація системи надання соціальних виплат і послуг; • забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія домашньому насильству, насильству за ознакою статі і торгівлі людьми;
Органи місцевого самоврядування	• вирішення питань про надання допомоги особам з інвалідністю (будівництво індивідуальних жилих будинків, проведення капітального ремонту житла, придбання будівельних матеріалів, відведення у першочерговому порядку земельних ділянок для індивідуального будівництва, садівництва та городництва; • утворення власних фондів соціальної допомоги особам з інвалідністю; • сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю.
Громадська організація «Національна Асамблея людей з інвалідністю України»	• інституційна підтримка людей з інвалідністю; • програми розвитку та навчання; • рівноправне партнерство між заінтересованими сторонами; • представництво та захист прав цільової групи; • формування позитивного ставлення суспільства до людей з інвалідністю; • моніторинг виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю в Україні.
Громадська організація «Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів»	• вивчення, подолання і попередження комплексних проблем осіб з інвалідністю в Україні; • медичний, соціальний, правовий захист, в тому числі захист дітей та молоді з інвалідністю; • фізична, психологічна, освітня, духовна, культурно-мистецька, спортивно-туристично-оздоровча реабілітація людей з інвалідністю; • соціалізація, навчання, професійна підготовка (перепідготовку), працевлаштування, супровід осіб з інвалідністю і забезпечення їх правовими, інфраструктурними, соціальними гарантіями, відповідно до міжнародних норм та стандартів.

Джерело: складено на підставі контекстуального аналізу нормативно-правових актів та інформації офіційних сайтів громадських організацій.

реабілітацію і яким ще не встановлена інвалідність;
- закінчення терміну дії пенсійного посвідчення людини, яка перебуває на окупованій території, не дозволяє переглянути йому розмір грошової допомоги;
- діти-інваліди, які перебувають за кордоном, і які досягли 18 років не мають можливості пройти медичний переогляд, щоб отримати групу інвалідності для дорослих;
- частина державних реабілітаційних центрів була зруйнована унаслідок прямих влучень засобами ураження, отже виник їх дефіцит;
- реабілітація поранених військових починається запізно, після тривалого лікування в госпіталях, вона має починатися безпосередньо в госпіталі;
- відсутній бюджет на соціальну реабілітацію демобілізованих військових, яка зараз здійснюється переважно силами волонтерів, громадських організацій за підтримки ЮНІСЕФ;
- зростають проблеми з працевлаштуванням людей з інвалідністю на тлі загального зростання безробіття.

Таким чином, зростання напруженості з реалізацією прав осіб з інвалідністю, викликане війною і пов'язаними з нею соціально-економічними проблемами, а також зобов'язання, взяті Україною в рамках Конвенції ООН про права інвалідів, обумовлюють необхідність трансформації державної соціальної політики завдяки реалізації ряду заходів:

1. більш чіткого розподілу функцій щодо підтримки осіб з інвалідністю між основними суспільними акторами – інститутами держави, суб'єктами бізнесу та громадянськими організаціями;
2. сприяння розвитку соціального підприємництва;
3. формування не лише суспільної толерантності по відношенню до осіб з інвалідністю, а й створення атмосфери доброзичливості та благодійності;
4. створення цифрової інфраструктури для полегшення соціалізації людей з інвалідністю.

Висновки

Зростання в Україні кількості людей з інвалідністю через незадовільні соціальні умови життя, шкідливі звички людей, низький рівень медичного обслуговування та війну ставить перед суспільством та урядом завдання забезпечити соціальну адаптацію таких людей і сприяти створенню максимальних можливостей для реалізації їхніх прав. В Україні з 2009 року спостерігається приведення норм чинного законодавства у відповідність до положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю: внесено зміни до законів України, в положеннях яких слова «інвалід», «дитина-інвалід» і «інвалід війни» замінено словами «**особа з інвалідністю**», «**дитина з інвалідністю**» і «**особа з інвалідністю внаслідок війни**». Таким чином у суспільстві просувається антропоцентрична концепція, у якій акцент робиться перш за все на людину, а не на її інвалідність. Практика формування державної політики соціального захисту осіб з інвалідністю в країнах Європи, зокрема Польщі, є схожою, однак суттєво відрізняються способи її реалізації та наслідки. В Україні відмічена тенденція до стійкого зростанні кількості людей з інвалідністю, що посилює тиск на бюджет і актуалізує питання підтримки самостійності таких людей.

Для прискорення трансформації державної соціальної політики обґрунтована доцільність впровадження ряду заходів: а) більш чіткий розподіл функцій щодо підтримки осіб з інвалідністю між основними суспільними акторами – інститутами держави, суб'єктами бізнесу та громадянськими організаціями; б) сприяння розвитку соціального підприємництва; в) формування не лише суспільної толерантності по відношенню до осіб з інвалідністю, а й створення атмосфери доброзичливості та благодійності; г) створення цифрової інфраструктури для полегшення соціалізації людей з інвалідністю.

Бібліографія

1. *Antropotsentryzm.* Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy (2014). [Anthropocentrism. Encyclopedia of Modern Ukraine], https://esu.com.ua/article-43068 (24.12.2024) [in Ukrainian].

2. Baida L.Yu., Krasiukova – Enns O.V., Burov S.Yu., Azin V.O., Hrybalskyi Ya.V., Naida Yu.M. (2012). *Invalidnist ta suspilstvo: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Disability and Society: A Teaching and Methodological Guide]. Za zah. redaktsiieiu Baidy L.Yu., Krasiukovoi – Enns O.V. [in Ukrainian].
3. Dąbrowska I. (2022). *Ile jest osób niepełnosprawnych w Polsce: Aktualne statystyki i fakty,* https://psycholog-dla-ozn.pl/ile-jest-osob-niepelnosprawnych-w-polsce-aktualne-statystyki-i-fakty (16.4.2025) [in Polish].
4. Głąb Z. (2020). *Badania nad społeczną historią niepełnosprawności w Polsce – kierunki, metody, wyzwania. Studies in social history of disability in Poland: approaches, methods, challenges* [Research in the Social History of Disability in Poland – directions, methods, hallenges. Research in the Social History of Disability in Poland: approaches, methods, hallenges]. Historyka. Studia Metodologiczne T. [in Polish].
5. Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy (2024). *Ella Libanova pro demohrafiiu* [Ella Libanova about demography], https://idss.org.ua/index (26.12.2024) [in Ukrainian].
6. Lovochkina A. (2016). *Modeli invalidnosti yak sposoby orhanizatsii suspilstva vidnosno liudei z obmezhenymy mozhlyvostiamy* [Models of disability as ways of organizing society towards people with disabilities]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka) [in Ukrainian].
7. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2014–2022). *Chyselnist naiavnoho naselennia Ukrainy* [The number of available population of Ukraine], https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people (26.12.2024) [in Ukrainian].
8. *Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini* (2005) [On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine]: Zakon Ukrain № 2961-IV, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961–15?lang=uk#Text (22.4.2025) [in Ukrainian].
9. Pro NAIU (2025) [About the NAPDU]: Ofitsiinyi sait Natsionalnoi Asamblei liudei z invalidnistiu v Ukraini, https://naiu.org.ua/pro-naiu (28.4.2025) [in Ukrainian].
10. *Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini* (1991) [On the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine]: Zakon Ukrainy № 875-XII, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875–12?lang=uk#Text (22.4.2025) [in Ukrainian].
11. *Pro zainiatist naselennia* (2012) [About employment of the population]: Zakon Ukrainy № 5067-VI, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067–17?lang=uk#Text (22.4.2025) [in Ukrainian].
12. Sotska A.M. (2022). *Evoliutsiia rozuminnia invalidnosti ta poniattia «osoba z invalidnistiu»* [Evolution of the understanding of disability and the concept of «person with a disability»]. Naukovi zapysky. Seriia: Pravo/[in Ukrainian].
13. Statystychnyi zbirnyk (2014–2022). *Sotsialnyi zakhyst naselennia* [Social protection of the population], https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm (26.12.2024) [in Ukrainian].
14. Stenohrama (2022) [Transcript]: zasidannia kruhloho stolu v Komiteti Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan sotsialnoi polityky ta zakhystu prav veteraniv na temu: «Problemy, z yakymy stykaiutsia osoby z invalidnistiu pid chas viiny, ta shliakhy yikh vyrishennia», 8 hrudnia 2022 roku, https://komspip.rada.gov.ua/print/75749.html (28.12.2024) [in Ukrainian].
15. Stojkow M., Żuchowska-Skiba D. (2017). *Dynamika sieci społecznych osób niepełnosprawnych we współczesnym społeczeństwie polskim, https://www.researchgate.net/publication/321782001_Dynamika_sieci_spolecznych_osob_niepelnosprawnych_we_wspolczesnym_spoleczenstwie_polskim* (16.4.2025) [in Polish].
16. Sukhodolska A. (2024). *Z pytan dostupu do pratsi liudei z invalidnistiu*: *analitychna dovidka* [On access to work for people with disabilities: analytical backgroun]. Kyiv; USAID, https://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/32087.pdf (22.4.2025) [in Ukrainian].
17. Tsentr ekonomichnoi stratehii (2025). *Ukrainski bizhentsi pislia trokh rokiv za kordonom: skilky yikh ta khto povernetsia? Chetverta khvylia doslidzhennia* [Ukrainian Refugees after three Years across the Border: how many are there and who will return? Fourth Wave of Research], https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave (8.04.2025) [in Ukrainian].
18. *Vstanovlennia statusu liudyny z invalidnistiu* (2025) [Establishing the status of a person with a disability], https://dopomoha-info.org.ua/oformlennya-dokumentiv/vstanovlennya-statusu-osoby-z-invalidnistyu (21.4.2025) [in Ukrainian].
19. *Yak oformyty invalidnist u Polshchi* (2025) [How to apply for disability in Poland], https://europortal.biz.ua/evropa/polshha/zhyttia-polsha/iak-oformyty-invalidnist-u-polshchi.html/amp (21.4.2025) [in Polish].